

APIE NAUJAS IR IŠ NAUJO SURANDAMAS KALBŲ IR KULTŪRŲ SANKIRTAS

Kalbų ir kultūrų įvairovė vis labiau globalėjančiame pasaulyje yra viena iš esminių unikalios tapatybės išlikimo prielaidų. *Lingua franca* tampanti anglų kalba, vienodėjantis kultūros peizažas kelia svarbius ir neatidėliotinus uždavinius tyrėjams. Ypač svarbu skirti dėmesio formuojant suvokimą, kad vientisas pasaulis vis dėlto išlieka ir įvairus atskirų savo dalių istorija, kultūra, kalba, nacionaliniu charakteriu ir pan. Europos kalbų ir kultūrų dialogo tyrėjų asociacija, susikūrusi 2010 metais, kaip tik todėl išsikėlė tikslą tirti, skleisti ir stiprinti kalbų ir kultūrų įvairovę.

Akivaizdu, kad tik visiškai izoliuota kultūra gali išvengti kitų kultūrų ir patirčių įtakos. Kitaip tariant, kalbų ir kultūrų dialogas yra nuolatinis procesas. Tiesa, kai kurie jo aspektai, kai kurie kūriniai lieka primiršti ir dėl įvairiausių priežasčių sulaukia mažiau dėmesio. Jiems surasti ir įtraukti į mokslinę apyvartą skirta viena Asociacijos veiklų grupė. Kitos veiklos – šiuolaikinių, naujausių šio dialogo apraiskų tyrimai.

Siekdama pristatyti naujausius mokslinius tyrimus, naujausius archyvų atradimus Asociacija pradėjo leisti seriją *Kalbų ir kultūrų sankirtų archyvai*. Kol kas seriją galima laikyti tetralogija – išleistos keturios knygos. Tai bendrai finansuojamo iš Europos Sąjungos fondų lėšų projekto *Europos kalbų ir kultūrų dialogo tyrėjų asociacijos stiprinimas ir plėtra* (projekto Nr. VP1-3.1-ŠMM-05-K-01-010) rezultatas. Pagal projekto sąlygas serija išleista palyginti nedideliu tiražu, ja nebuvo prekiaujama, o tik platinama per bibliotekas, taigi tikslinga ją trumpai apžvelgti ir pristatyti skaitytojui.

Pirmoji knyga *Vilniaus gimnazijos protokolai (1915–1940 ir 1953–1955 metai)*¹ – tai kultūros paveldo šaltinio publikacija, komentuojama moksliniais straipsniais. Ji parengta kartu su Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazija ir skaitytojui pristato gimnazijos protokolus nuo 1915 iki 1940 m. (pateikiamos faksimilės, o kompaktinėje plokštelėje ir 1953–1955 m. protokolai).

---

¹ *Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos protokolai (1915–1940 ir 1953–1955 metai)* (*Kalbų ir kultūrų sankirtų archyvai* 1), sud. Danutė Bronė Puchovičienė, Irena Raščiuviienė, Jolanta Zabarskaitė. Vilnius: Europos kalbų ir kultūrų dialogo tyrėjų asociacija, 2011.

Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos protokolai
(1915–1940 ir 1955–1955 metai)

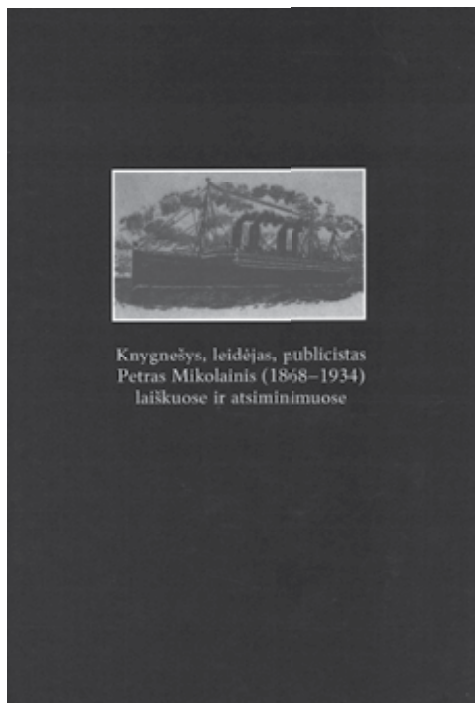
Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazija veikė sudėtingu Vilniaus istorijos laikotarpiu ir atspindi to meto Vilniaus kultūros specifiką. Nors iki šiol šie dokumentai buvo menkai prieinami tyrėjams, bet pačios Vytauto Didžiojo gimnazijos bendruomenės labai norėta, kad su jais „susipažintų visi mokiniai, mokytojai, kiti bendruomenės nariai, kad į ją galėtų gilintis kalbininkai ir edukologai, švietimo specialistai ir politikai, kad ji būtų prieinama visai visuomenei“ (p. 18). Rita Miliūnaitė atkreipia dėmesį, kad „į pirmųjų gimnazijos [...] posėdžių protokolų kalbą žvelgdami šių dienų akimis [...] galime pamatyti pačią naujųjų amžių bendrinės lietuvių kalbos [...] jaunystę“ (p. 59). Ji seka, kaip per visą protokolų apimamą laikotarpį kito ir formavosi bendrinė lietuvių kalba. Kalbą kalba tam

tikra visuomenė. Dariaus Kuolio nuomone, protokoluose išskyla „oriūs, savo vertę jaučiančios, solidarios ir organizuotos, savo gyvenimą valingai kuriančios tautinės bendrijos paveikslas“ (p. 10). Vis dėlto ši visuomenė egzistavo konkrečių istorinių aplinkybių veikiamą. Į šias aplinkybes, į Vilniaus kultūros daugiatautiškumą atidesnį žvilgsnį atkreipia Libertas Klimka. Ilgametis lietuvių kalbos vadovėlių autorius Bronius Dobrovolskis aptaria 1915–1939 m. pedagogines nuostatas. Jis pastebi, kad iš protokolų matyti „daug dėmesio ir atidos mokinio asmenybei, mokslumui ir elgesio kultūrai, veiklinimui ir savarankiškumo ugdymui, kultūrinio akiračio plėtrai ir visuomeninei brandai, psichologiniams mokymo ir auklėjimo aspektams apskritai“ (p. 40). Kitaip tariant, akivaizdus siekis formuoti įvairiapusę, savarankiškai mąstančią asmenybę. Jeigu prie citatos nebūtų nurodyti metai, lengvai ją įsivaizduotume ir XXI a. ugdymo kontekste.

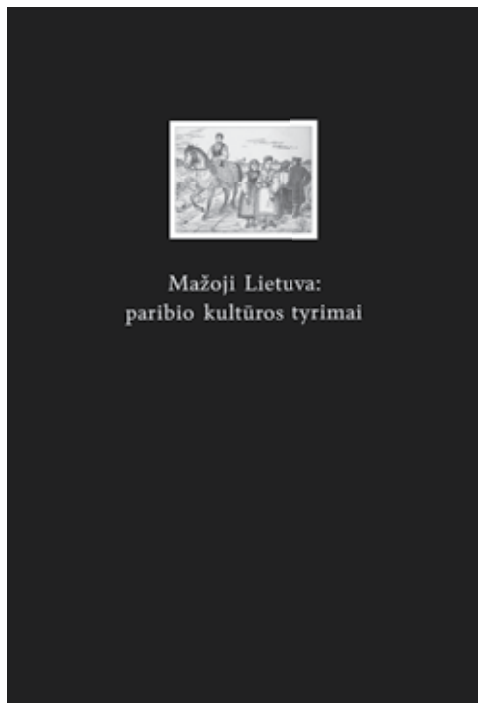
Šiame tome pateikiamos mokslinės publikacijos suteikia naujų duomenų dabartiniams bendrinės kalbos, kultūrinio identiteto, pedagoginės minties raidos ir tautinės valstybės tapsmo tyrimams ir aktualizuoja kai kuriuos iki šiol mažiau tirtus aspektus. Tiek pat svarbios ir pačių protokolų faksimilės, nes jos yra sunkiai įkainojama medžiaga tyrėjams, nusprendusiems gilintis į XX a. pirmosios pusės Vilniaus kolorito detales.

Antrasis tomas – *Knygnešys, leidėjas, publicistas Petras Mikolainis (1868–1934) laiškuose ir atsiminimuose*² – skirtas lietuviškos knygnešystės istorijai. Šioje knygoje pirmą kartą plačiau apžvelgiamas ir komentuojamas knygnešio ir įtakingo kultūros veikėjo gyvenimas ir veikla. Be to, čia gausu jo ir jam rašytų žinomų to meto žmonių laiškų, pateikiamas pluoštelis paties Petro Mikolainio (1868–1934) atsiminimų. Kitaip tariant, knygoje skelbiami archyviniai dokumentai, kurie buvo menkai prieinami moksliniams tyrimams. Danguolės Mikulėnienės ir Valdo Selenio studijoje parodomas visas pluoštas Mikolainio veiklų: „knygnešys, leidėjas, publicistas, vadovėlių autorius, lietuviškų laikraščių redaktorius“. Vis dėlto tenka pastebėti, kad iki šiol vieno mokslinio darbo (monografijos, studijos ar pan.), kuriame ši asmenybė būtų aprašoma, nebuvo. Juo labiau nebuvo prieinami jo laiškai ir atsiminimai. Kaip tik korespondencijoje prabyla daug to meto Lietuvos kultūros veikėjų, naujai atsiskleidžia jų darbai, nuostatos, tikslai, asmenybės.

Ši knyga jau dabar turi užkoduotą tęstinumą. Aprašius kultūrinį kontekstą, pristatčius Mikolainį ir jo nuopelnus, atsiveria perspektyva atidžiau pažiūrėti į to meto kultūros žmonių interesus, susirašinėjimo temas, lietuvių kalbos ir lietuviškos rašybos formavimąsi ir t. t. Selenio žodžiais tariant, susirašinėjimas „atskleidžia ne tik to laikotarpio įvairių leidinių, laikraščių ir žurnalų, „Varpo“, „Ūkininko“, „Vienybės Lietuvininkų“ ir kt. leidybos, platinimo aplinkybes, straipsnių redagavimo problemas, bet ir lietuvių organizacijų JAV veiklos ypatybes, lietuvių nacionalinio atgimimo veikėjų ir spaudos leidėjų socialinį tinklą, tarpusavio santykius, ideologines nuostatas, kūrybinius planus“ (p. 58). Taigi antrasis tetralogijos tomas bus puikus tramplinas smalsiam protui gilinantis į XX a. pradžios kontekstą, ilgainiui lėmusį ir šiuolaikinės visuomenės susiformavimą.

² *Knygnešys, leidėjas, publicistas Petras Mikolainis (1868–1934) laiškuose ir atsiminimuose (Kalbų ir kultūrų sankirtų archyvai 2)*, sud. Danguolė Mikulėnienė. Vilnius: Europos kalbų ir kultūrų dialogo tyrėjų asociacija, 2012.

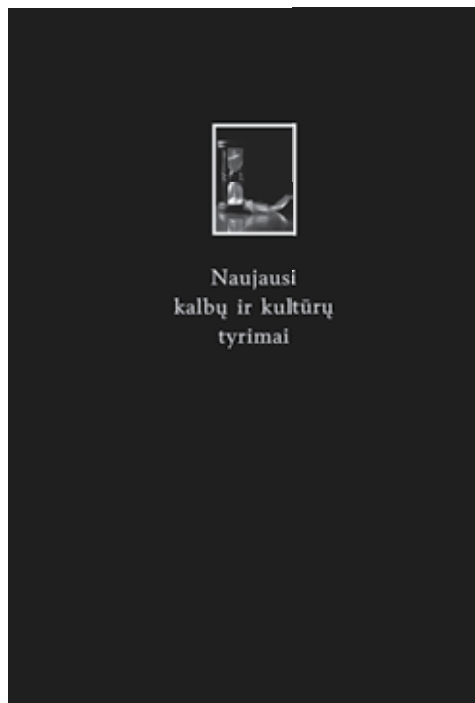
Mažosios Lietuvos likimas ir jos kultūros darbuotojų indėlis į didžiosios Lietuvos formavimąsi – neišsemiamą temą. *Mažoji Lietuva: Paribio kultūros tyrimai*³ – trečiasis serijos leidinys. Tai straipsnių rinkinys, skirtas Prūsijos Lietuvos istorijos ir dabarties kultūros problemoms aptarti. Neatsitiktinai pratarė autorė Nijolė Strakauskaitė klausia: „Kuo Prūsijos Lietuva svarbi dabartinei kultūrinei tapatybei?“ (p. 9). Akivaizdu, kad atsakymas negali būti trumpas ir vienplanis. Daliniai atsakymai galėtų būti kiekvienas iš publikuojamų straipsnių. Nauji faktai apie, atrodo, jau puikiai pažįstamus kultūros veidus – Joną Bretkūną, Frydrichą Kuršaitį, Adalbertą Bezenbergerį; iki šiol prastokai pažįstamo Friedricho Hacko (autorystę reikėtų patikimai įrodyti) lietuvių–vokiečių kalbų žodyno tyri-

mai, Prūsijos lietuvių tapatybės problemiško analizė, Prūsijos Lietuvos kultūros artefaktų pristatymas yra pastangos parodyti, kad tai nebuvo izoliuotas ir paprastas regionas. Kultūrinis, ekonominis, politinis ir kitais aspektais jis ypač sudėtingas ir kaip tik todėl be galo įdomus. Grasilda Blažienė analizuoja ir publikuoja Slaptajame valstybiniame archyve „Prūsijos kultūros paveldas“ saugomą 1633 m. dokumentą, atskleidžiantį naujų duomenų apie Bretkūno šeimą. Tai galėtų būti pirmas žingsnis visuomenei pristatant daugiau dokumentinės medžiagos apie Bretkūno asmenybę. Ilja Lemeškinas pirmą kartą pristato XVIII a. rankraštinių Rytų Prūsijos leksikografijos paminklą – lietuvių–vokiečių kalbų žodyną, kuris labai svarbus dar ir dėl to, kad jame puikiai atsiskleidžia XIX a. kalbininkų bendravimas ir bendradarbiavimas. Kuršaičio žodyno leksikografinio metodo analizei skirtas išsamus Vincento Drotvino straipsnis.

Įvairių laikotarpių regiono kultūrinė savimonė ir jos formavimasis aptariami Strakauskaitės, Arūno Baublio ir Iljos Dementjevo straipsniuose. „Ypatingas dėmesys Prūsijos lietuvių etnokultūrinio paveldo išsaugojimui Rytų Prūsijoje XIX a. paskuti-

³ *Mažoji Lietuva: paribio kultūros tyrimai (Kalbų ir kultūrų sankirtų archyvai 3)*, sud. Grasilda Blažienė, Nadežda Morozova, Jolanta Zabarskaitė. Vilnius: Europos kalbų ir kultūrų dialogo tyrėjų asociacija, 2012.

nį ketvirtį–XX a. pradžioje sietinas su vokiečių nacionalizmo kontekstu ir lokals tapatybės stiprinimo tendencijomis“, – daro išvadą Strakauskaitė (p. 108). Abipus Lietuvos valstybės sienų išsidėstęs regionas visada buvo veikiamas kelių kultūrų – vokiška ir sovietinė, vokiška ir baltiška *etc.* Šio regiono savitumo sukeltus kultūros ir savimonės pokyčius aprašo Dementjevas – kokią įtaką tapatybei turėjo vokiško, sovietinio ir baltiško kultūros klodų sąveika? Baublys atkreipia dėmesį, kad Klaipėdos ir Klaipėdos „krašto istorija, prasidėjusi etninėse baltų žemėse, formavosi už buvusios Lietuvos valstybės ribų, todėl baltiškojo etnosos istorinės ir kultūrinės raidos, jo kalbinio, kultūrinio tapatumo paieškų, išlikimo ir prisitaikymo tyrimai“ galėtų būti puiki paralelė šių dienų globalizacijai (p. 232).

Mažoji Lietuva visada buvo gausi Lietuvos kultūros veikėjų. Geriau susipažinti su Bezenbergerio (1851–1922) asmenybe ir veikla leidžia Danguolės Mikulėnienės ir Jolantos Zabarskaitės straipsniai. Savotiškai visą Mažosios Lietuvos istoriją įrėmina Romano Širouchovo ir Juriiaus Kostiašovo straipsniai, kuriuose nuo archeologijos radinių pereinama prie regiono sovietizacijos analizės.

Ketvirtojo leidinio – straipsnių rinkinio *Naujausi kalbų ir kultūrų tyrimai*⁴ – tematika negali tilpti po vienu skėčiu. Tokio tikslo ir neturėta. Šioje knygoje siekiama apžvelgti pagrindines 2010–2012 metų Asociacijos veiklas, pristatyti svarbiausius nuveiktus darbus. Tai lyg Asociacijos trejų metų ataskaita – pristatyta, kas dar rasta užsienio archyvuose, kokių idėjų pasisemta, ir pan. Norėjosi parodyti visą spektrą – nuo LDK raštijos iki XX a. pabaigos–XXI a. pradžios kalbos kitimų.

Lietuva niekada nebuvo vienalytė – joje nuo seniausių laikų sugyvena ir sąveikauja visas būrys tautų ir kultūrų. Kiekviena iš jų atsineša savitą kultūros supratimą, kurie neišvengiamai turi įtakos vieni kitiems. Pavyzdžiui, Galina Miškinienė skaitytoją supažindina su Ukrainoje saugoma Lietuvos totorių rankraščių kolekcija, o Dovilė Troskovaitė pasidalija įžvalgomis apie Lietuvos karaimų tautinį naratyvą.

---

⁴ *Naujausi kalbų ir kultūrų tyrimai* (*Kalbų ir kultūrų sankirtų archyvai* 4), sud. Violeta Meiliūnaitė, Nadežda Morozova. Vilnius: Europos kalbų ir kultūrų dialogo tyrėjų asociacija, 2012.

Marinos Čistiakovos straipsniuose atsiskleidžia LDK stačiatikių paraliturginės literatūros ypatumai. Vienas įdomiausių pastarojo meto LDK kirilinės raštijos atradimų, bylojančių apie LDK krikščionių ir judėjų kultūrų kontaktus, – senosios hebrajų kalbos vadovėlis bei žodynėlis, skirtas krikščionims bei užrašytas kirilininiais rašmenimis, – publikuojamas ir analizuojamas Sergejaus Temčino straipsnyje.

Socialiniams, stilistiniams ir geografiniams kalbų variantams analizuoti skirti Violetos Meiliūnaitės, Astos Leskauskaitės, Mari Mets ir Giedriaus Tamaševičiaus straipsniai. Juose aptariamos tyrimo metodikos, lyginama Lietuvos ir užsienio partitės. Pavyzdžiui, Tamaševičius atkreipia dėmesį į tai, kad „žiūrovai ir klausytojai su didesniu įdomumu klausosi spontaniško, improvizuoto laidų vedėjų ir dalyvių kalbėjimo, o ne iš anksto surežisuoto“ (p. 248). Mets aiškina, kaip priklausomai nuo žmonių socialinių ryšių stiprumo plinta kalbos naujovės – kas iš vienos tarmės į kitą, iš vieno sociolekto į kitą perneša inovacijas? Įsigilinusios į tekstų analizavimą Vaida Buivydienė ir Laura Laurušaitė atskleidžia, kaip tekste atsispindi kalbos tapsmas ir kalbančiojo / rašančiojo tapatybė.

Kalbant apie visus keturis leidinius kaip vienetą reikia pasakyti, kad Asociacijos veiklų spektras tikrai labai platus ir sunkiai išsemiamas. Todėl serija, pradėta kaip viena iš projekto veiklų, turėtų būti tęsiama. Viena iš artimiausių perspektyvų – žurnalisto Petro Mangačevo knyga apie Jono Basanavičiaus gyvenimą ir darbus Bulgarijoje. Tai atverstų dar vieną mūsų pačių kultūros puslapį. Tikimasi, kad kultūrų sąveiką reprezentuojančių veikalų bus leidžiama ir daugiau – juk tiek Lietuvoje, tiek už jos ribų lietuviška / baltiška kultūra veikia ir nuolat yra veikiamą kitų kultūrų.

Įteikta 1913 m. sausio 21 d.

VIOLETA MEILIŪNAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

violeta.meil@gmail.com